

LUCIAN BOIA

TÖRTÉNETÍRÁS, KOMPLEXUSOK NÉLKÜL

Kérdezett Cseke Péter Tamás

A történészek régi komplexusa, hogy munkájukat más tudományágak művelői nem tekintik tudománynak. Pedig el kellene fogadniuk azt, hogy a tudomány ágai közül a történetírás a legkevésbé tudományos jellegű – vallja a Korunknak adott interjúban Lucian Boia Bukarestben élő történész, egyetemi tanár, akinek 1997-ben megjelent Történelem és mítosz a román köztudatban című könyve máig tartó heves vitákat váltott ki a szakmában – és nagy visszhangra talált az olvasóknál. Bírálóinak azt üzeni: el kéne fogadniuk azt is, hogy nem csak „egyetlen igaz történelem” létezik. Írható olyan is, amely nem tekinti Mihai Viteazult ország- és nemzet-egyesítő uralkodónak és az ókori Dáciát a mai román állam elődjének.

■ – Tizenhárom éve jelent meg Történelem és mítosz a román köztudatban című műve, amely azóta három kiadást és utánnymást is megért, több nyelvre lefordították. Számított erre a sikerre?

– A Történelem és mítosz a román köztudatban valóban sikert aratott a könyvpiacra, és ez az írásom, ami először eszébe jut a romániai olvasónak, amikor a nevemet hallja. Még most, tizenhárom év után is előfordul velem néha, hogy megállítanak az utcán az emberek. „Olvastam a könyvedet” – mondják. „Melyiket – kérdezek vissza –, hiszen több van.” Meg kell békélnem azzal a gondolattal, hogy a legtöbbször számomra Lucian Boia könyve a Történelem és mítosz... Ez kissé igazságtalan, mert más területekkel is foglalkoztam az elmúlt években. Természetesen örültem a sikerének, de amikor megírtam, nem számítottam arra, hogy „best-seller” lesz. Nem is az volt a célom, hogy dobant-sak a könyvpiacra. Amikor könyvet írok, akkor ki akarom adni magamból, ami éppen foglalkoztat.

Számomra a történelmi mítosz olyan, valóságelemeket is tartalmazó, eszmei üzenettel felruházott, szimbolikus töltetű történet, amely nagyon fontos egy közösség számára, amely irányt mutat a közösségnek.

Mondhatnám úgy is, hogy szabadulni akarok a mondanivalómtól, s addig nem nyugosom, amíg ez meg nem történik.

– *Mivel magyarázza ezt a sikert?*

– Könyvem megjelenését nagy várakozások előzték meg a kilencvenes években, legalábbis a román értelmiségiek körében. Nagy volt az igény arra, hogy a hazai történetírás szakítson végre a kommunista hatalomátvétel utáni szemlélettel, elsősorban a nyolcvanas évekbeli nacionalista felfogással, ami egyre hamisabban csengett. Kellott jönnie egy szakembernek, aki érvekre támaszkodva módszeresen ízekre szedi ezt a szemléletet, ám valami mást is kínál a helyébe. Könyvem ezekre a várakozásokra adott választ.

– *Akad már sok követője ennek az új szemléletmódnak? Lehet-e már „Boia-skoláról” beszélni a hazai történetírásban?*

– Nem, dehogya. Nem is állt szándékomban iskolát teremteni. Ellensége vagyok annak a tézisnek, hogy csupán „egyetlen igaz történelem” létezik. Nem, több történelemfelfogás is van, ezek békésen megférnek egymás mellett, egyiknek sem lehet egyeduralma. Az egymástól eltérő történelemszemléletek sokszor összezsapnának, vitába szállnak egymással. Én bátorítom a vitákat, elfogadom, és támogatom azt, hogy az enyémtől eltérő álláspontok is létezzenek. Merem remélni, hogy írásom impulzust adott a román történetírásnak. Az elmúlt húsz évben – könyvemtől függetlenül is – előrelépést tapasztaltam ezen a területen. A kedélyek is lecsillapodtak némelyest, legalábbis a kilencvenes évek elejének hangulatához képest. Akkor a rendszerváltás ellenére még igen erőteljes volt a nacionalista-kommunista szemlélet a hazai történetírásban. Engem is nagyon sok bíráló ért, hiszen még a könyvem megjelenése előtti írásaiban is próbáltam szakítani az akkor egyeduralgó felfogással. Akkoriban jelent meg a Bukaresti Egyetem kiadásában *A román történelem mítoszai* és *A román kommunizmus mítoszai* című írásom. Mindkettőt igen ellenségesen fogadta a szakma, televíziós vitákban is támadták a látásmódot. Egyébként a könyvem szerencsés pillanatban látott napvilágot: akkor jutott hatalomra a demokratikus ellenzék Romániában, és ez némileg csillapította nemzeti-kommunista felfogású bírálóim vehemenciáját. Akkorra már „európaisodott” a hangulat az országban, könyvemről dicsérő, sőt lelkes hangvétellű recenziók is megjelentek. Volt azonban még egy forróbb momentum, 1999-ben, amikor az alternatív történelemkönyvek bevezetéséről szólt a közvita. Akkor ismét a nacionalista retorika lépett a tudományos érvek helyére: rosszhiszeműen románellenességgel vádolták a tankönyvek készítőit. Még az is elhangzott, hogy a szerzők Budapest bérencei. Ám ez a korszak is elmúlt, manapság már jóval kedvezőbb a légköre a történelemről szóló vitáknak.

– *Több írása is született a mítoszokról. Hogyan határozná meg a mítosz fogalmát?*

– A legáltalánosabb meghatározás szerint a mítosz olyan „forgatókönyv”, amelynek alig van köze a valósághoz. Ezért is szoktuk mítosznak nevezni a valótlannak tűnő történeteket. *A Történelem és mítosz a román köztudatban* című könyvemben én nem arra vállalkoztam, hogy mítoszokat romboljak le, és arról írok, hogy mi igaz, és mi valótlan a hazai történetírásban. Számomra a történelmi mítosz olyan, valóság-elemeket is tartalmazó, eszmei üzenettel felruházott, szimbolikus töltetű történet, amely nagyon fontos egy közösség számára, amely irányt mutat a közösségnek. A közösségben betöltött szerepe miatt valóságtartalma másodlagos. Vegyük például a nemzeti mitológiákat. Kijelenthetjük róluk, hogy hamisak? Állíthatjuk azt a nemzetudatról, hogy valótlanok? Természetesen egy kritikus történelmi szűrő hamis elemeket, felnagyításokat rostálhat ki belőle, ám ezek is hozzátartoznak a nemzetudat szimbolikus töltetéhez. Könyvemben például részletesen foglalkozom a Mihai Viteazul nevéhez kapcsolódó román történelmi mítosszal. Egyik történész kollégám szememre vetette: „Hogy írhattad azt, hogy Mihai Viteazul mítosz, hiszen valóban

élt?” Féltreértett, hiszen én az uralkodó létét soha nem tagadtam. Csupán azt írtam le, hogy Mihai Viteazul nevéhez különböző hiedelmek fűződnek. Például az, hogy ez az uralkodó egyesítette először a történelemben a román nemzetet. Ez egész egyszerűen nem igaz. A 16. században ismeretlen volt a nemzet fogalma. Uralkodása idején Mihai Viteazulnak nem állt szándékában „nemzetet egyesíteni”, „Nagy-Romániát” létrehozni. Az utókor volt az, amely – a tizenkilencedik században, a román államiság kialakulásakor – ezeket a „történelmi cselekedeteket” a nevéhez fűzte. Vagy vegyük az ókori Dácia mítoszát. Természetesen Dácia létezett, ám nem lehet a modern román állam elődjének tekinteni. Akik ezt teszik, mitizálják Dácia szerepét a román állam kialakulásában. Történelmi tényeket kevernek különböző értelmezésekkel, félremagyarázásokkal, s nehéz megmondani, hol a határ valóság és fikció között. A két legfontosabb román történelmi mítosz – a Mihai Viteazulhoz és a Dáciához fűződő – találkozik is egymással egy harmadik mítoszban: ez az uralkodó volt az, aki a Dácia egykori határai között élő román nemzetrészeket egyesítette, s létrehozta a mai román állam elődjét. Az én értelmezésemben a mítosz egyben hit is. S ha ez a hit átítat egy közösséget, mozgósító ereje van, akkor sokkal többet jelent, mint az alapjául szolgáló nyers valóság. Ezért történészként nem állt szándékomban sem lerombolni, sem védelmembe venni a könyvemben is taglalt mítoszokat: csak megpróbáltam megérteni és elmagyarázni ezeket.

– *Demény Lajos történész méltatóan írt az ön könyvéről, azonban egy kritikát is megfogalmazott. Idézem: „Lucian Boia maga sem szabadul Erdély = román ország mítoszától.” Mi a válasza erre a bírálatra?*

– Őszintén, én már nem emlékszem, mit írtam Erdélyről a *Történelem és mítoszban*, soha nem foglalkoztam behatóan a témával. Azt viszont tudom, mit írtam erről a *Románia: Európa határországa* című könyvemben. Megírtam azt, hogy az Erdélyi Fejedelemség nem román, hanem magyar állam volt. Többségben románok lakták, de az intézményeket magyarok vezették, a vezetői elit magyar volt. Demográfiai adatok bizonyítják, hogy a magyarok kisebbségben voltak Erdély területén. Azt azonban soha nem mondtam, hogy „Erdély a románok földje”. Ha megkérdeznék, azt mondom: Erdély román, magyar és szász föld. És mivel többségben románok lakták, a nemzetállamok megalakulásának logikája alapján Erdély a román nemzetállamba olvadt.

– *Könyvének előszavában bírálóan ír azokról a politikusokról, akik manipulációs célra használják a román köztudatban élő mítoszokat. A politikusoknak nyilvánvalóan érdekük, hogy ezek a mítoszok tovább éljenek a köztudatban, de miért érdeke ez történészeknek is?*

– Nem, nem hinném, hogy a hazai történészek valamiféle hátsó szándékkal, érdekből járulnának hozzá a mítoszok éltetéséhez. Csak arról van szó, hogy nehezen szakítanak a hagyományokkal. Nagyon sok kollégám – számításaim szerint azért már egyre kevesebben – nem tudta elfogadni azt a megállapítást, hogy a román történetírás mitologizál. Többségük nemzedékek óta azt vallja, hogy a történetírás tudomány. A történészek régi komplexusa, hogy munkájuk nem elég „tudományos”. Pedig el kellene fogadniuk azt, hogy a tudomány ágai közül a történelemírás a legkevésbé tudományos jellegű. Egzaktsága, érvrendszere, módszertana jóval elmarad a többi tudományágétól, nem beszélve arról, hogy a történésznek nincs lehetősége kísérletek elvégzésére sem. Tehát ez a komplexus az oka annak, hogy a történészeinket rendkívül zavarja, ha valaki előáll, s azt mondja: „A történetírás nem tudomány, eredménye hemzseg a mítoszoktól.” Az első reakciónk az, hogy bírálójuk hitelteleníteni akarja a munkájukat. Én pedig nyilvánvalóan nem akarom hitelteleníteni a történetírást, hiszen jómagam is történész vagyok. És azt sem akarom, hogy a hazai történetírás elveszítse nemzetközponúságát. Csupán azt látnám jónak, ha nyitna

más nemzetek történelme, az európai folyamatok felé. Történészeink konzervatívak, nehezen szakítanak mindazzal, amit tanultak és elfogadottnak tartanak. Amikor 1998-ban megjelentek az első alternatív történelem-tankönyvek, sokan kifakadtak: „Ez nem a valódi történelem!” De hát milyen alapon jelenthették ki ezt? Honnan tudhatnák, mi a „valódi” történelem? Azokból a tankönyvekből, amelyekből ők tanultak annak idején.

– *Azt mondta: több történelem is létezik. Bár már vannak alternatív tankönyvek is, Romániának egyetlen „hivatalos” történelme van, amelynek oktatása az országosan egységes történelemterv szerint történik. Hogy férhet bele „több történelem” ebbe a tantervbe?*

– Nagyon nehéz kérdés. A tanügyben dolgozom, de soha nem tanítottam a közoktatásban. Ha azonban középiskolai történelemtanár lennék, megpróbálnám elmagyarázni a diákjaimnak, hogy a történelem több alakot is ölthet, nincsenek benne üdvözítő igazságok. Elmagyaráznám, hogy a történelem megtanulása izgalmas szellemi gyakorlat, nem adatok gépies rögzítése. Sajnos még mindig kevés a közoktatásban dolgozó történelemtanár, aki el mer szakadni a tankönyvektől, a tantervtől. Elfogadom, hogy valamiféle egységes tantervnek léteznie kell. A tanár feladata azonban az, hogy próbálja árnyalni a diákok számára az ebben foglaltakat. Sokkal könnyebb az egyetemi tanár dolga. Én például azt mondom a hallgatóimnak, amit akarok, bármilyen kérdésük van, megvitatjuk, megbeszéljük.

– *Ezekben a hónapokban ismét vita tárgya Románia parlamentjében a történelem-oktatás nyelve. Történészként, tanárként hogy látja: milyen nyelven kellene tanulniuk a nemzeti kisebbségekhez tartozó diákoknak az ország történelmét?*

– Teljesen természetesnek tartom, hogy a diákok anyanyelvükön tanulhassák valamennyi tantárgyat. A régi, nacionalista reflexek beszélnek azokból, akik ezt ellenzik.

– *Azt mondta egy korábbi interjúban: „A történész az az ember, akinek folyamatosan kérdéseket kell feltennie önmagának.” Melyik volt az utolsó kérdés, amit a történész Lucian Boia önmagának feltett?*

– Nemrég jelent meg a *Germanofilii* (Németbarátok) című könyvem, amelyben több, önmagának feltett kérdésre válaszolok. Arról írtam, hogy a közhiedelemmel ellentétben az első világháború ideje alatt a román értelmiségi elit tagjai nem voltak mindannyian antantpártiak. Kutatásaimból azt a következtetést vontam le, legalább a felük „németbarát” volt. Ősszel jelenik meg legújabb könyvem, amelyet az 1914–1945 közötti Németországról írtam.